

“YUSUF VA ZULAYXO” DOSTONLARIDA YUSUF OBRAZI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i06.003>

Jumayeva Dilnoza Tursunpo‘latovna
ORCID: 0009-0004-8799-258X
jumayevadilnoza603@gmail.com
O‘zDSMI

Annotatsiya: “Yusuf va Zulayxo” haqidagi qadimiy afsona va rivoyatlar Sharq xalqlari orasida turli davrlarda yetishib chiqqan ko‘plab ijodkorlar diqqatini o‘ziga jalb etdi. Ayniqsa, uning ilohiy kitoblarda zikr etilishi natijasida mazkur mavzu nasriy va nazmiy yo‘sinda ko‘plab yangi badiiy talqinlar va syujetlar bilan boyib, o‘ziga xos an‘anaviy dostonlar turkumini vujudga keltirdi.

Kalit so‘zlar: muqaddas kitob, Tavrot, Zabur, Injil, Qur‘oni Karim, payg‘ambar, rivoyat, rivoyat

THE IMAGE OF YUSUF IN THE EPISTLES OF “YUSUF AND ZULAIKHO”

Jumayeva Dilnoza Tursunpo‘latovna
ORCID: 0009-0004-8799-258X
jumayevadilnoza603@gmail.com
UzSIAC

Abstract: The ancient legends and tales about “Yusuf and Zulaykha” attracted the attention of many creative peoples of the East at different times. Especially as a result of its mention in the sacred books, this topic was enriched with many new artistic interpretations and plots in prose and verse, creating a unique traditional epic series.

Keywords: holy book, Torah, Psalms, Gospel, Holy Quran, prophet, legend, narration

“Yusuf va Zulayxo” haqidagi qadimiy afsona va rivoyatlar Sharq xalqlari orasida turli davrlarda yetishib chiqqan ko‘plab ijodkorlar diqqatini o‘ziga jalb etdi. Ayniqsa, uning ilohiy kitoblarda zikr etilishi natijasida mazkur mavzu nasriy va nazmiy yo‘sinda ko‘plab yangi badiiy talqinlar va syujetlar bilan boyib, o‘ziga xos an‘anaviy dostonlar turkumini vujudga keltirdi. IX asrdan boshlab Sharqda “Yusuf va Zulayxo” sayyor syujeti asosida 150 dan ortiq doston va qissalar ijod etildi[1]. Abul Muayyad Balxiy, Firdavsiy, Shahobiddin Am‘aq, Shohin Sheroziy, Abdulloh Ansoriy, Xoja Mas‘ud Iroqiy va Abdurahmon Jomiy qissa-dostonlari bularning eng mashhurlaridir. Mazkur

shoiru adiblar o'z adabiy tajribalari misolida "Yusuf va Zulayxo" kechinmalari asosida yirik hajmli asar yaratish an'anasiga asos soldilar. Turkiy adabiyotda ham "Yusuf va Zulayxo" haqida 50 ga yaqin asar yaratilgan[2]. Jumladan, Qul Ali ("Qissai Yusuf"), Nosiriddin Rabg'uziy ("Qissai Yusuf Siddiq alayhissalom"), Durbek ("Yusuf va Zulayxo"), Haydar Xorazmiy, Mulla Yusuf Yorkandiy, Nozim Hiraviy, Sayqaliy, Xiromiy, Salohiy, Andalib ("Yusuf-Zulayxoyi turkiy") [3], Hoziq[4] kabi asarlar yaratgan.

Tafsirda keltirilishicha, mamlakat shohi Yusufning zakovatli, halol ekanini ko'rib, Misr hokimi etib tayinlaydi. Qitfiyr vafot etgach, Zulayxoni ham Yusufga nikohlab beradi. Nikoh kechasida u Zulayxoga: "Sen bir vaqtlar istagan harom xohishdan mana bu halol shar'iy nikoh yaxshiroq emasmi?", deydi. Ma'lum bo'lishicha, Zulayxo hamon bokira ekan. Oradan vaqt o'tib Alloh ularga ikki farzand beradi.

Shunday qilib, Yusuf Misr zaminiga hukmron bo'lib, mamlakatni odillik bilan boshqara boshlaydi. Bashorat qilgan farovon yillarda juda katta hosil yig'ib olinib, omborlarga g'amlab qo'yildi. Mo'l-ko'lchilik yillari tugab, qahatchilik davri boshlandi. Ko'p mamlakatlar ocharchilikdan qiynalib, Misr sari oqib kela boshladi. Misrda g'alla va oziq-ovqat mo'l ekani xabari Kan'onga ham borib yetdi. YA'qub alayhissalom barcha o'g'illarini u yerga yuboradi. Aka-ukalar Misrga kelgach, Yusuf qabuliga boradilar. U esa og'alarini tanimaganga olib, qayerdan va kim ekanini so'raydi. Ular Shomning Kan'on degan yurtidan, kasblari chorvadorlik ekani va bu yerlarga oziq-ovqat axtarib kelganini aytadi. Yusuf ularni josuslikda ayblaydi. Shunda og'alar: "Alloh saqlasin! Bizlar o'zining eng suyuqli bolasidan ayrilib, g'am-anduhda qolgan bir payg'ambarning o'g'illarimiz. O'n ikki o'g'ilmiz. Bu yerga kelgan o'ntamiz bir ota-onadanmiz. Yo'qolgan inimiz bilan uning birodari esa bizning ota bir, ona boshqa inilarimiz bo'ladi. O'sha inimiz biz bilan o'ynab sahroga chiqqanda yo'qolib qolgan edi, shu sababdan uning birodarini otamiz bizlarga ishonmay o'zi bilan olib qoldi", deyishadi. Bu gapdan so'ng Yusuf og'alarini mehmon qiladi va keltirgan qoplarini don-dunga to'ldirib beradi. Murodlarini hosil qilgach, endi yurtiga qaytib, o'sha uyda qolgan ukalarini keltirishni amr qiladi. Agar aldasha, bundan keyin ular uchun bir qadoq ham narsa berilmasligini aytadi. Yusuf tarozibonga ular g'allaga almashtirish uchun keltirgan narsalarni qoplariga qaytarib solib yuborishni buyuradi. Shoyad uylariga borgach, o'z narsalarini tanib, yana qaytib kelishlari uchun. Aka-ukalar uylariga qaytgach, bo'lgan voqeani otalariga aytadi va bu safar Binyaminni ham o'zlari bilan olib ketishga rozilik so'raydi. Ya'qub Yusufni eslatib, ularga ishonmasligini aytadi. Ya'qub o'g'illariga Alloh nomi bilan qasam ichirgach, Binyaminni yuborishga rozi bo'ladi. Safar oldidan Ya'qub o'g'illari xavfsizligini o'ylab, ularga bo'linib, shaharning boshqa-boshqa darvozalaridan kirishni buyuradi. Og'a-inilar xuddi shunday qilishdi. Yusuf huzuriga yetib borishganda, u inisi

Binyaminni o'ziga yaqinroq tortib, og'asi ekani va ortiq g'am yemasligini bildiradi. Yusuf ularga yuk ortilayotgan vaqtda inisi Binyaminning qopi orasiga shoh qadahini solib qo'yadi. Og'alar shahardan chiqayotganda jarchilar yetib borib, podshohning jomi yo'qolganini aytadi va ularni o'g'irlikda ayblaydi. Aka-ukalar Allohga qasam ichib, bu yerga yaxshi niyatda kelganlarini bildiradi. Agar rostdan shunday bo'lsa, qadah ichidan chiqqan yuk egasi qul bo'lishiga rozi bo'ladilar. Jarchilar qadahni Binyaminning yuklari orasidan topadi. Og'alar Yusufga Binyaminning o'g'irlik qilgani ehtimolga yaqin, chunki uning birodari Yusuf ham o'g'ri edi, deydilar. Yusuf bu gapni ichiga yutadi. Yana ular: "Ey ulug' zot, uning keksa otasi bor. Sen uning o'rniga bizlardan birimizni olib qol. Zotan, biz sening chiroyli amal qilguvchilardan ekaningni ko'rmoqdamiz", deydi. Yusuf ularga jom kimdan topilgan bo'lsa, shu qolishini, agar boshqani olib qolsa, bu zulm bo'lishini aytadi. Hech qanday umid qolmagach, aka-ukalar xufyona maslahatlashadi. Ularning kattasi qolganlariga uyga qaytishlarini, o'zi to otasi izn bermaguncha yoki Alloh uning foydasiga biror ish qilmaguncha shu yerda qolajagini aytadi.

Qolgan to'qqiz og'a-ini Kan'onga qaytadi va otalariga bor gapni so'zlab beradi. Ya'qub ularga Yusuf yo'qolganda aytgan so'zlarini takrorlaydi. So'ng Ya'qub o'g'illariga ortga qaytib, Yusuf va Binyaminni izlashni buyuradi. Ular yana yo'lga chiqadi. Yusufning qoshiga borib, ochlikdan butun xalqi azob chekayotgani, ularga rahm qilib, o'tmas matolari evaziga oziq-ovqat berishini iltimos qiladi. Yusuf birodarlarining bunday zabun va chorasiz holiga ortiq bardosh qila olmaydi. Ularga: "Yosh-nodon paytingizda Yusuf va uning birodariga nima ishlar qilganingizni eslaysizmi?" - deydi. Ular hayron qolib: "Sen Yusufmisan?" - deydi. U ortiq o'zini yashirmay, haqiqatni aytadi. Og'a-inilar ayblariga iqrar bo'ladi. Yusuf ularga: "Bu kun sizlar ayblanmaysiz. Alloh sizlarni mag'firat qilgay. U zot rahmlilarning rahmlisidir", deydi. So'ng birodarlariga ko'ylagini berib, otalarining yuziga qo'yishsa, uning ko'zi ochilishini aytadi. Ular Yusuf buyrug'iga ko'ra barcha qarindosh-qavmlarini Misrga ko'chirib kelish uchun yo'lga chiqadi. Karvon Misrdan chiqishi bilanoq Ya'qub odamlarga: "Men bo'yini tuymoqdaman. Agar meni aqldan ozgan demasangiz (Yusuf tirik, degan bo'lur edim)", deydi. Og'a-inilar otalarining huzuriga kelgach, ko'ylak sababli uning ko'zlari yana ravshan tortadi. Ya'qub o'g'lining tirikligi haqidagi xushxabardan behad shod bo'lib, shukrlar qiladi. Barchalari Misr tomon otlanadi. Yusuf ham ularning yo'lga ko'z tikib, shahar chetida chodir tiktiradi va o'sha yerda kutib o'tiradi. Kan'onliklar yetib kelishgach, Yusuf o'zini ota-onasining quchog'iga otadi. Ular bilan diydorlashgach, saroyga keladilar. Yusuf taxtiga chiqib o'tiradi. Ota-onasi va barcha birodarlari unga sajda qilgan hollarida yiqiladi. Shunda Yusuf otasiga: "Ey otajon, mana shu qirq yil ilgari ko'rgan tushimning ta'biridir. Parvardigorim uni rost qildi", deydi. Qissa shu yerda nihoyasiga yetadi. Keyingi oyatlar ushbu qissadan kelib chiqadigan xulosalarga bag'ishlanadi.

Mazkur manbalardan shunday xulosaga kelish mumkinki, Yusuf qissasi Tavrot va Qur'onda ancha mukammal tasvirlangan. Olimlar o'rtasida Tavrotdagi qissa bilan Qur'ondagi voqealar tizmasi aynan bir narsa, degan qarash mavjud. Bunday deyilishiga umuman asos yo'q, deb bo'lmaydi, albatta. Ular o'rtasida bir-biriga mos keluvchi nuqtalar bor. Biroq mazkur manbalar orasida hajm va mazmun jihatdan tafovutlar ham kam emas. Avvalo, Tavrot va Qur'ondagi qissa g'oyaviy jihatdan butunlay boshqa-boshqadir. Tavrotdagi Yusuf qissasining bosh g'oyasi - taqdirga ishonish. Unga ko'ra, inson taqdiri avvaldan bitilgan bo'lib, hech kim o'z peshonasiga yozilgan qismatdan qocha olmaydi. Qur'ondagi voqealar zahirida islom dini bilan bog'liq g'oyalar yotadi, ya'ni undagi talqin boshqacha.

Shuningdek, ikkala qissadagi tush epizodlarida ham farq bor. Tavrotta Yusuf ikki marta tush ko'radi va bu tushlarning ma'nosi bir xil. Qur'onda esa ushbu mohiyat Yusufning faqat bir tushi orqali ko'rsatiladi. Tushning ta'biri ham Tavrotdagiga nisbatan ancha mukammal. Muhim farqlardan yana biri Misr hokimining xotini bilan bog'liq voqealarda ko'rinadi. Tavrotta ushbu voqealar juda qisqa, hatto, bekaning ismi ham tilga olinmaydi. Voqealar rivojida Yusuf hokimning xotiniga emas, balki butunlay boshqa, ya'ni O'snat ismli qizga uylanadi. Qur'onda esa, garchi ismi zikr etilmagan bo'lsa-da, Zulayxo obrazi ancha mukammaldir. Unda Yusufning Zulayxoga uylanish voqealari ham bayon qilinadi. Shunga ko'ra, Hilola Safarovaning nomzodlik dissertatsiyasidagi: "...Yusuf qissasi Tavrotdan aynan emas, balki sayqallanib, ancha mukammallashib Qur'onga ko'chgan", degan fikri asoslidir[5].

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Rabg'uziyning "Qisasi Rabg'uziy" asari har jihatdan yuksak saviyadagi nodir xazinadir. Keyingi davrlardagi o'rta Osiyo musulmon xalqlari olamida maydonga kelgan Yusuf va Zulayxo haqida bitilgan qissa va dostonlarning barchasiga ushbu asar asosiy tayanch vazifasini o'tadi. Bunday deyishimizga yetarlicha sabab bor, albatta. Birinchidan, asarning ichki tuzilishi va syujet chizig'iga e'tibor qaratilsa, muallif har bir voqea-hodisani bir nechta varianti bilan birga keltiradi. Rabg'uziyning aynan mana shunday yo'l tutishi keyinchalik yusufnomalarning nasriy va nazmiy yo'lda ko'plab variantlari yuzaga kelishiga zamin yaratdi. Ikkinchidan, asar tarkibidagi muallif qalamiga mansub lirik kechinmalar, ya'ni ilohiy-tasavvufiy ruhda bitilgan turkiy va arabchadan tarjima qilingan she'riy parchalar ko'pchilik qissago'y-shoirilar, ayniqsa, tasavvuf adabiyoti vakillarining ilhom manbaiga aylandi. Ularni ushbu mavzuda yangi bir asar yaratishga chorladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Istoriya uzbekskoy literaturi. V 2-x tomax. Tom 1. Tashkent, 1987, S.169.
2. Korogli X.G Syujet o Yusufe o Zulayxe v tyurskix literaturax//SV. 1975, № 3
3. Andalibning boshqa asarlari haqida ma'lumot olish uchun qarang: Karimboy Quramboyev. Andalib va Furqat. // O'zbek tili va adabiyoti // Toshkent: - "Fan", 1971.

№2. - В. 25. В.А.Карриев. Navoiy va turkman adabiyoti. // O'zbek tili va adabiyoti // Toshkent: - "Fan", 1971. №2. - В. 42.

4. Shodiyev Ergas'hali. Hozir kulliyoti. //O'zbek tili va adabiyoti// Toshkent: - "Fan", 1971. №2. - В. 60-61.

5. Сафарова Х.А. Рабғузийнинг "Қиссаи Юсуф Сиддик алайҳис-салом" асари манбалари ва ғоявий-бадий таҳлили. Филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. - Самарқанд - 2001, Б. 21